

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

درآمدی بر دانش غریب القرآن

با نگاهی به نقش شیعه در پیدایش و گسترش آن

محمد میرزائی

استادیار دانشگاه علوم اسلامی رضوی

علی اکبر حبیبی مهر

پژوهشگر دانشگاه علوم اسلامی رضوی

مرکز پژوهش دانشگاه علوم اسلامی رضوی

سرشناسه.....	میرزایی، محمد، ۱۳۵۰ -
عنوان قراردادی.....	تاج العروس من جواهر القاموس. برگزیده. شرح
عنوان و نام پدیدآور.....	درآمدی بر دانش غریب القرآن با نگاهی به نقش شیعه در پیدایش و گسترش آن / محمد میرزایی، علی اکبر حبیبی مهر؛ [برای] مرکز پژوهش دانشگاه علوم اسلامی رضوی.
مشخصات نشر.....	مشهد: دانشگاه علوم اسلامی رضوی
مشخصات ظاهری.....	۱۷۲ ص.
شابک.....	۹۷۸-۶۰۰-۷۰۴۴-۵۵-۱
وضعیت فهرست نویسی.....	فیبا
یادداشت.....	کتابنامه: ص. ۱۶۳-۱۷۲.
موضوع.....	مرتضی زبیدی، محمد بن محمد، ۱۱۴۵-۱۲۰۵ ق. تاج العروس من شرح جواهر القاموس -- نقد و تفسیر
موضوع.....	قرآن-- مسائل لغوی
موضوع.....	Qur'an -- Language, Style
موضوع.....	قرآن -- واژه‌نامه‌ها
موضوع.....	Qur'an -- Dictionaries
شناسه افزوده.....	حبیبی مهر، علی اکبر، ۱۳۶۷-
شناسه افزوده.....	مرتضی زبیدی، محمد بن محمد، ۱۱۴۵-۱۲۰۵ ق. تاج العروس من شرح جواهر القاموس. برگزیده. شرح
شناسه افزوده.....	دانشگاه علوم اسلامی رضوی. انتشارات، ناشر
شناسه افزوده.....	دانشگاه علوم اسلامی رضوی. دفتر پژوهش
رده بندی کنگره.....	BP۸۲۲۳
رده بندی دیویی.....	۲۹۷۱۳
شماره کتابشناسی ملی.....	۷۵۱۶۱۲۰ محمد حسن، ۱۳۵۳ -

درآمدی بر دانش غریب القرآن

با نگاهی به نقش شیعه در پیدایش و گسترش آن

نویسندگان: حجت الاسلام دکتر محمد میرزایی (استادیار دانشگاه علوم اسلامی رضوی)

و دکتر علی اکبر حبیبی مهر (پژوهشگر دانشگاه علوم اسلامی رضوی)

داور علمی کتاب: حجت الاسلام دکتر حسن خرقانی (دانشیار دانشگاه علوم اسلامی رضوی)

ویراستار: هدیه خنافره

طراح جلد: مدیریت رسانه‌های نوین و شبکه‌های اجتماعی آستان قدس رضوی

چاپ اول: خرداد ۱۴۰۰

شمارگان: ۵۰۰ نسخه

قیمت: ۴۰۰۰۰ تومان

حروف چینی و صفحه‌آرایی: واحد نشر مرکز پژوهش دانشگاه علوم اسلامی رضوی

چاپ و صحافی: مؤسسه چاپ و انتشارات آستان قدس رضوی

مرکز توزیع: مشهد مقدس، حرم مطهر، انتشارات دانشگاه علوم اسلامی رضوی

صندوق پستی: ۹۱۹۳-۹۱۳۵ تلفن و دورنگار: ۰۵۱-۳۲۲۳۶۸۱۷

www.razavi.ac.ir

حق چاپ محفوظ است

فهرست مطالب

۷	 سخن ناشر
۹	 پیشگفتار
۱۵	 فصل اول: غریب القرآن، پیشینه و روش
۱۶	 گفتار اول: اهمیت و جایگاه لغت در زبان عربی
۱۷	 گفتار دوم: مفهوم‌شناسی غریب
۱۹	 الف. دور از کاربرد عمومی
۱۹	 ب. مخالف قیاس
۲۰	 ج. پیچش و پوشیدگی
۲۲	 گفتار سوم: سیر غربت واژگان
۲۳	 گفتار چهارم: اهمیت و ضرورت غریب القرآن
۲۵	 گفتار پنجم: پیشینه غریب القرآن
۲۹	 الف. قرن اول
۲۹	 ب. قرن دوم
۳۰	 ج. قرن سوم
۳۳	 د. قرن چهارم
۳۵	 ه. قرن پنجم
۳۷	 و. قرن ششم
۴۰	 ز. قرن هفتم

۴۲	ح. قرن هشتم
۴۴	ط. قرن نهم
۴۵	ی. قرن دهم
۴۶	ک. قرن یازدهم
۴۷	ل. قرن دوازدهم
۴۸	م. قرن سیزدهم
۴۹	ن. قرن چهاردهم و چهاردهم به بعد
۶۱	س. ناشناختگان در تاریخ سال وفات
۶۵	گفتار ششم: شعر و نقش آن در تبیین غریب اللغة
۶۶	گفتار هفتم: تطورات واژگانی
۶۷	گفتار هشتم: ترتیب نگارش غریب القرآن و فرهنگ‌های عربی
۶۸	گفتار نهم: اقسام روش‌های نگارشی
۶۸	الف. روش عینی
۶۹	ب. روش الفبایی
۶۹	ج. روش تقفیه (قافیه‌ای)
۷۰	گفتار دهم: روش غریب پژوهان قرآنی
۷۵	فصل دوم: زبیدی و گذری بر کتاب گرانسنگ تاج العروس
۷۵	گفتار اول: معرفی اجمالی زبیدی
۷۷	الف. دانش‌اندوزی زبیدی
۷۸	ب. گستره دانش زبیدی
۷۹	ج. استادان زبیدی
۸۰	د. شاگردان و کتب مورد تدریس زبیدی
۸۱	ه. آثار زبیدی
۸۳	گفتار دوم: تاج العروس
۸۵	الف. زمان نگارش و مدت تألیف
۸۶	ب. نسخه‌ها و چاپ‌ها
۸۷	ج. شیوه تدوین تاج العروس
۸۸	د. منابع زبیدی
۸۸	۱. سماع: منبع شنیداری
۹۳	۲. منابع مکتوب
۹۴	یک. فرهنگ‌های عمومی
۹۵	دو. فرهنگ‌های اختصاصی

فهرست مطالب / ۵

۹۵	اول. غریب‌ها
۹۶	دوم. کتاب‌های نام‌ها و وصف‌ها
۹۸	سوم. کتاب‌های نوادر، اضداد، فروق و ...
۹۸	چهارم. کتاب‌های معرب و دخیل
۹۹	سه. کتاب‌های نحوی
۱۰۰	چهار. کتاب‌های صرفی
۱۰۱	پنج. کتاب‌های پژوهش‌های لغوی
۱۰۲	شش. کتاب‌های ادبی
۱۰۲	اول. دیوان‌های اشعار
۱۰۳	دوم. کتاب‌های ادب
۱۰۴	سوم. شروح کتاب‌های ادبی
۱۰۴	چهارم. کتاب‌های مثل
۱۰۵	پنجم. کتاب‌های بلاغت و نقد ادبی
۱۰۵	ششم. کتاب عروضی
۱۰۵	هفت. منابع دیگر
۱۰۶	هشت. بیان چند نکته مهم
۱۰۶	اول. تعدد نسخه‌ها
۱۰۷	دوم. خطوط کتاب‌ها
۱۰۹	سوم. ارزیابی کتاب‌ها و ارزشیابی نگارندگان آنها
۱۱۰	ه. ساختار کلی کتاب تاج العروس
۱۱۲	۱. شرح خطبه
۱۱۲	۲. نظام کتاب و چگونگی چینش مواد
۱۱۳	۳. شرح متن
۱۱۴	۴. مستدرکات
۱۱۵	۵. افزونی‌ها و تکمله‌ها
۱۱۶	۶. خاتمه
۱۱۷	۷. موضوعات کتاب
۱۱۹	و. پژوهش‌هایی درباره تاج العروس
۱۲۵	فصل سوم: نقش شیعه در پیدایش و گسترش علم غریب القرآن
۱۲۵	گفتار اول: درآمد
۱۲۹	گفتار دوم: پیشگامان پژوهش در غریب القرآن
۱۲۹	الف. ابوالاسود دؤلی

سخن ناشر

زبان قرآن زبانی رمزآمیز است که در عین سادگی، گاه دشوار می‌نماید و در عین وضوح، گاه دیریاب است. این رازوارگی افزون بر آنکه برآمده از ساخت‌های بلاغی و معنایی قرآن باشد، ناشی از واژگان و کاربردهای گوناگون آن در متن است. به گونه‌ای که یک واژه در بافتی یک معنا را برمی‌تابد و در بافتی دیگر معنایی دیگر را. از این رو، قرآن‌پژوهان دانش‌های زبانی مختلفی را پی می‌گرفتند تا پرده از این رازهای زبانی بگیرند. یکی از این دانش‌ها غریب القرآن است.

غریب القرآن دانش شناخت واژگان دیریاب قرآن است. نشانه‌های نخستین این دانش را در آغازین سال‌های نزول قرآن می‌توان جست، چنان‌که ابن عباس، به‌عنوان ترجمان القرآن، معانی واژگان قرآن را تبیین می‌کرد و مفاهیم لغوی آیات را روشن می‌ساخت. او و کسانی دیگر همچون ابوالاسود دؤلی و ابان بن تغلب را باید از پیشگامان دانش غریب القرآن دانست و در این بین، بر نقش شیعه در گسترش این دانش انگشت نهاد، به‌ویژه آنکه اینان خود وامدار دانش امام علی^ع و مکتب اهل بیت بودند و از محضر ایشان بهره می‌گرفتند.